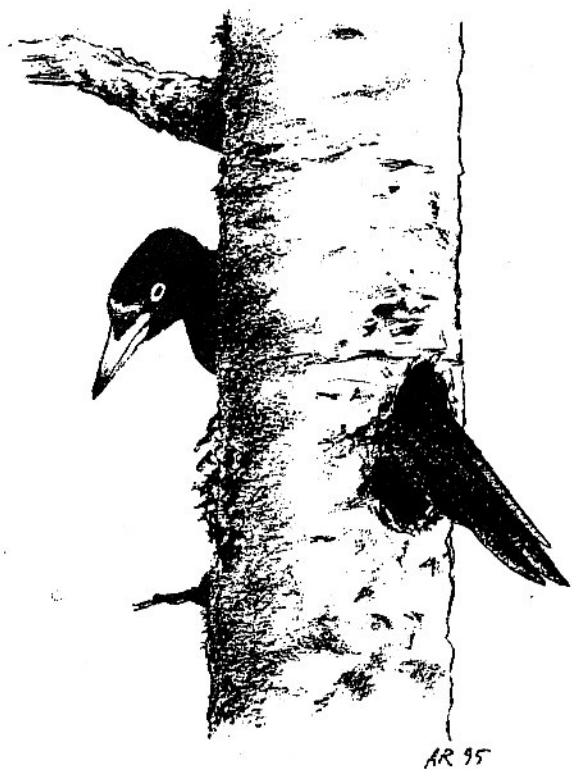

Spillkråkan behöver grova träd!

Spillkråkan är en stor fågel med krav på tillräckliga utrymmen. Den är dessutom en nyckelart eftersom den är en av de få arter som har förmågan att hacka ut bohål i träd till senare nytta för en mängd olika arter. Det gäller bara att den får plats... Helst skall trädet ha en diameter på mer än 30 cm. (Ur "Den levande döda veden", ArtDatabanken 1996).

MERGUS

Nr 1 1998

Årg 9

Naturskydds

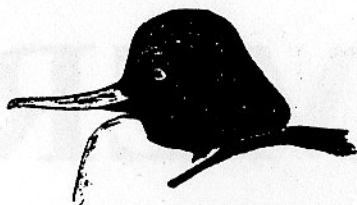

föreningen SBF Surahammar

Mergus

Nr 1 1998 Årg. 9

Kontaktblad för
Naturskyddsföreningen SBF
Surahammar

Mergus utges med 1 - 3 nummer per år och är gratis för medlemmarna. Bidrag (uppsatser etc) mottages tacksamt. Adress: Mergus c/o Tom Sävström, Stenbovägen 12, 735 34 Surahammar, Tfn:0220-33729.

Bli medlem. Bästa sättet att stödja verksamheten och skyddet av vår natur är att bli medlem. Det kostar 230 kr. Familjemedlemsavgift 30 kr. I avgiften ingår tidskriften Sveriges Natur. Sätt in medlemsavgiften på postgiro 90 19 09-2.

Flora- och faunavård. I föreningens regi och i samarbete med andra intressenter bedriver vi flora- och faunavårdsprojekt i Muren, Kohagen, Billsbo m fl. platser. Arbetet går ut på att bevara värdefulla natur- och kulturområden med dess växt- och djurliv.

Styrelsen:

Välkommen med frågor om förenings-
ärenden - slå en signal!

Tom Sävström 337 29
Marianne Svärd Nilsson 302 76
Frank Nilsson 302 87
Mikael Leppälampi 315 24
Kjell Andersson 337 31
Lars Persson 362 62
Conny Öhrman 309 59

Omslag: Landskap, Ramnäs
Bild av N E Roos

Innehåll Mergus 1 - 98:

4 Blandat från Rövalls- och
Stingsmosstrakterna
8 "Den ständige följeslagaren"
9 Flera stor-enar rapporterade!
10 Fåglarna och naturen - en studiecirkel i
ABF i Surahammar 1952.
12 Jättemusseron *Tricholoma colossus*
påträffad i tjäderskogen
14 Sett och hört i markerna
17 Sångsvan med halsring
18 Många ovanliga och överraskande
tickfynd 1997 i Surahammars kommun
20 Spillkråkan behöver grova träd!

Kommentaren

Tänk tillbaka 45 år i tiden och du hamnar kring 1952. Vid denna tid startades en studiecirkel på ABF i Surahammar av ett gäng fågelintresserade. Den hade temat "Fåglarna och naturen" och drevs av Per och Gerda Löf, Valter och Alfhild Bodin, Hasse Winsth, Gunnar och Irene Strängberg, Birger Andersson m fl. I ett litet skrivhäfte som jag fått av Irene, finns nerpräntade korta berättelser från sammankomsterna och man kan av raderna utläsa den trevliga och gemytliga stämningen som rådde bland deltagarna. Även utflykter förekom och beskrivs.

Här fanns pionjärerna som grundlade ett genuint natur- och fågelintresse i Surahammar, som blev Surahammars biologiska förening, som på 1970-talet ombildades till krets av Svenska naturskyddsföreningen. Och på den vägen är vi... Vi ska dock ej heller glömma de livaktiga fågelintresset som i några år på 70- och 80-talen frodades bland ungdomarna i Thema Naturae.

Men säg det som varar i evighet. Det är enligt min mening åter dags att försöka dra igång ett gäng unga fågelintresserade, inte i ABF, men väl i Naturskyddsföreningen. Kunde man 1952 så kan väl vi 1998! Det finns egentligen ingen skillnad. Det är nämligen min övertygelse, att finns det bara någon eller några eldsjälar som vill ta ledarskapet så står våra 10-åringar i kö för att få komma med. Nu var inte gänget på 50-talet så unga - men som sagt, det ska "böjas i tid".

För vem i den åldern gillar inte fåglar, vem vill inte elda och grilla korv i markerna, vem vill inte uppleva kojbyggarskogen och vilken 10-åring vill inte lyssna på ugglor i vårnatten eller få stilla sin nyfikenhet på naturens förunderliga och mystiska hemligheter....? Vad tror Du?

Låt det bli en utmaning för oss i föreningen att under 1998 bygga vidare och från dagens grund åter få ett förnyat och därmed garanterat fortsatt spirande fågel- och naturintresse i Surahammar. Naturskyddsföreningen och framtiden behöver "minifältisarna" - det brukar börja med "fåglarna i naturen"....

Tom S

Blandat från Rövalls- och Stingsmosstrakterna

Arne Persson

Hur granna måste inte Rövalls- och Stingsmossarna ha tett sig som sjöar under stenålder, innan torvbildningen accelererade i ett fuktigare klimat. Man kan ju dra paralleller med nuvarande parsjöar som Mor- och Målsjöarna, även om dimensionerna är annorlunda.

Mossarna, som är ortsbornas hjortron- och tranbärsskafferier, utgör fina högmossar, belägna på ca 85 m höjd över havet. De ligger på gränsen mellan bergslag och målarslätt, nära den biologiska norrlandsgränsen.

Stingsmossen är skolexempel på nämnda mosstyp. Koncentriskt uppbyggd med blöt lagg längs kanterna, närmare mitten övergående i mossträngar med martallskog, för att mitt på bestå av ett högre beläget trädfrött mosseplan. Där spelar orrarna, liksom de gör på Rövallsmossen. De synes ambulera som det faller dem in.

I väster imponerar Stingsberget, nu naturreservat i kyrkans hägn, efter att i vägbyggandets 1970-tal varit illa ute. Där finns gaffelbräken, och moss- och lavfolk skall inte missa bergets norra och fuktiga stup, där torsklaven trivs bland andra. På berget flög nattskärren

upp från sina ägg när jag kom klampande och från de ihåliga träden ropar pärlugglan medan första orrväsningen väntas ur mörkret från den råkalla mossen

Sydväst om Stingsmossen finns en blötmosse med kartnamn lika "storebror", men som av kyrkbyborna kallas Kavelbromossen efter en sedan länge ruttnad kavelbro. Där verkar myggblomstret växa tätast och tranorna har någon gång rett boet bland starttuorna.

På andra sidan av mossen, i sydost, finns en holme med ställvis mycket storblockig morän och gammelskog där spillkråka, tallört och knärot har sin hemvist. En synnerligen skyddsvärd plats att beträda försiktigt, och där kryptogamkunniga hålla ögonen öppna!

Ännu något längre österut finns gjusens risborg. Boplatsen fanns redan på 1910-talet. Fyra decennier senare sysslade jag med ringmärkning, efter att Bertil Walldén, vänlig som alltid,

hade bistått mig med intyg till Riksmuseet. Klättringen till fiskgjuseboet gjordes av Bertil Eriksson, Gåsvad, - jag var ovig redan då!

Två ungar märktes år 1955, varav en rapporterades skjuten den 3 oktober 1957 nära Ferrara i Italien. Även år 1956 fick två ungar sina ringar och en av dem sköts redan den 11 september samma år vid Sondrio i Norditalien.

Fiskgjuse. (Teckning: Tom Sävström)

Rövallsmossen är enahanda uppbyggd som Stingsmossen men ej så tydligt, då den har en torrare nordlig och en blötare sydlig del. Här är tranornas rike - reveljen hörs i gryningen. Grönbenans "jyllrande" spel hörs von oben,

liksom ljungpiparens, som mera påminner om gnisslet från ett osmort kärrehjul. Dess entoniga vissling är vanligare och stämmer med mossens ödslighet.

I söder sticker landtungor ut i Rövallsmossen med någon bevuxen stenholme utanför. Där har tretåiga hackspetten anträffats liksom en och annan tjäder. Det mycket sankt mosspartiet i sydost kallas av ortsbefolkningen Gålmyra, ett villsam område. Namnet uttalas med tjockt l och härledes ur gammelsvenskans ord för "gyttja, orenhet, görja". I andra landsdelar säger man "gårr", (jämför med sjönamnet Gorgen i Västerfärnebo).

Mossarna skiljas åt av en landtunga som av ortsbefolkningen alltid kallats Öna, ett namn som tyvärr på kartorna moderniserats till det beskedligare Ön. Låt oss behålla det gammelsvenska uttalet i bestämd form, singularis, femininum - "Öna". (Jämför "Åa" = ån).

Över Öna drar bruksleden fram, på ett ställe övertvärande en kolbotten. Fordom tog dragarlösa ramnäsbor här sin genväg till Västerås. Bland de sista var skommarn från Dunderslätten norr om Stingsberget, vilken "gne iväg" (halvsprang) med näverkont på kutryggen.

På Öna i sydost ligger Rövalls-mosskojan, ett enrumsbygge i ligg-timmer från något av åren 1916 - 17. Pastoratet behövde nattbostad för huggare inför en avverkning. Timmermännen var bröderna Janne och Karl Hedström från Långbrofallet i Gåsvad,

samt den sistnämndes måg Ludvig Johansson. Husets noggrant laxade knutar är en sevärdhet! När kojan byggdes var hållarna söder därom spelplats för tjädrar, omvitnat av hädangångna kyrkbybor som gladdes åt omväxling i fattigmanskosten.

Under 40-talets ofredsår behövde flygflottiljen i Västerås en övningsplats för bombfällning och Rövallsmossens norra del, då tillhörande egendomen Annehill, arrenderades för ändamålet. På stenskären i mossen byggdes triangelformade mål av stolpar och bräder, påminnande om båkarna i ytter-skärgården. I norr och väster, vinkelrätt mot målen, byggdes observations-torn med telefonledningar. Där prövade jag första gången en kikare, framräckt av en arm i blått kläde med gyllne galoner på, vilket ej minskade spänningen.

Sommaren 1947 - den olidligt heta - bombades vid ett tillfälle med skarp ammunition och den uttorkade torven tändes. Det blev en svårsläckt brasa. Tallar ute på mossens västra del bär fortfarande svarta spår därav. På hållmarkerna i mossens södra del finns ännu ett rostigt bombfodral i plåt. Tätade dög dessa utmärkt som lek-saksbåtar i Gåsvadbäcken.

I början av 1950-talet byggdes den bilväg som leder upp till Stingsmossen från Storängen. Männen bakom verket var de av pastoratet lejda kyrkbyborna August Karlsson och hans son Axel. Från vändplanen syns spår av basvägen österut, en annan sådan gick

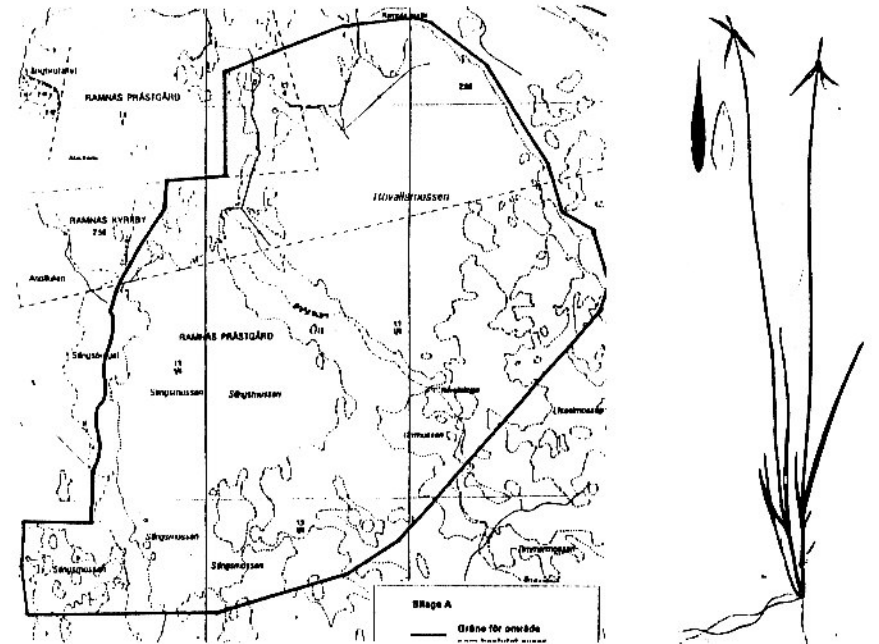
söderöver och en annan vek av mot norr över mossen med Öna som mål.

En annan vinterväg från Öna drog fram över Stingsmossens norra del och är i förlängningen basvägen, dit bruksleden mot Ramnäs förlagts. Aldrig har man som i den utförslöpen, genom Svedbergs hage mot Storängen, insett de vittljudande hästpingloras betydelse när timmerlasset vällde utför, baksvettig dragare. När den larmsignalen ljud gällde för en mötande att vara ur vägen!

Bland timmerkörarna i kyrkbyn var det stående samtalsämnet före jularna; - skulle mossarna frysa till ordentligt? Därå berodde en stor del av årsförtjänsten. Knäppte det till i mellandagarna och blev kallt gick ofta ett lag karlar upp till mossarna och trampade vintervägen. På så vis trängde kölden lättare ner i den värmelagrade torven. Kroppsvärmen fick i dessa "slånkdagar" bättras vid hemkomsten.

Från Gålmyra gick vintervägen längs Rövallsmossens nordöstra kant fram till Ramnäs portar intill Bovallsvägen. Där snappade för övrigt en varg knähunden ur släden för prosten Carl Jacob Borelius i Ramnäs då denne var på färd till Västerås någon gång på 1850-talet.

På nyåret 1954, närmare bestämt den 3 januari, kom snöstorm från norr och pågick hela natten. Vindstyrkan höll 25 m/sek med upp till 30 i kastbyarna. Den natten föll merparten av skogen på Öna och söder om Stingsberget. Så-

Karta över det nya naturreservatet i Sura-hammars kommun.

Taggstarr *Carex pauciflora*. En av starrarterna på Stingsmossen. (Nordiska Floran).

dan aktivitet som sedan följde där uppe vid mossarna, med huggare, hästar och körare - såväl från kyrkbyn som från Dalarna - har sedan dess aldrig där förekommit och näppeligen dessförinnan. Den som nu granskar skogen på sydöstra delen av Öna skall finna att den börjar bli fyrtioårig.

Vi som lunkat runt omkring och på mossarna har hemvant noterat dvärgbjörken, sileshåren, dithörande starrarter, vitaget och de svårsedda myggblomsret. Har noterat den av Bertil Eriksson upptäckta slukbäcken på Rövallsmossen och de sköna rösen i sockengränsen mot Sura. När på senare år kryptogamerna ägnats ett större intresse har dessa mossar och markerna där omkring fått ökad dignitet.

Följdriktigt kom också under sistlidna år ett förslag från länsstyrelsen om att Rövalls- och Stingsmossarna skulle avsättas som naturreservat! En luttrande frågar sig; - Är detta möjligt? Och svaret ger sig; - Numera är sådant besökare får mer än någonsin tänka på att vi blir naturens gäster i reservatet.

Tre skrifter kan med fördel studeras av den sakkunnige och ambitiöse:

- A) Eriksson Bertil. "Kärlväxtfloran i Ramnäs socken (Ramnäs / Seglingsberg). 1967".
- B) Grankvist Ingvar. Stingsmossen, 1992.
- C) Länsstyrelsen i Västmanlands län. "Bildande av naturreservatet Rövallsmossen och Stingsmossen", remiss och bilagor, 1997.

"Den ständige följeslagaren"

Tom Sävström

Satt och ströläste ur boken "Fyra årtider - blad ur naturens kalender", av Gunnar Brusewits, som förärades mig i julklapp 1987. Bland alla små kåserier fångar mig en bild av vår näst minsta fågel - gärdsmygen. Bilden får mig att minnas en episod med den lilla pigga och trevliga gynnaren. Det var länge sedan, i slutet av 1960-talet, då den för övrigt var mera sällan observerad än idag.

Det var någon av de första dagarna i maj och jag var i trakten av Lövkärret och smög på speltjäder. Hörde tjädrar på håll och förstod att jag var på fel ställe, för långt från spelarenan. Men det gjorde inget, gärdsmygen tog över huvudrollen.

Hade inte en aning om var jag befann mig i förhållande till Lövkärret, när solens första strålar trängde igenom dunklet i den grova granskogen som i arla morgonstund omfamnade oss. Fågelsången var så intensiv, att det blev så där omöjligt, att hålla isär alla röster. Men strofen från mysingen (som Brusewits kallar den) trängde på något oförklarligt sätt tydligt fram till mina trumhinnor.

Tele-kanonen (Sankor 400) nyligen förvärvat, hängde vid denna tid alltid i rem över axeln. I toppen på en rotvälta satt fågeln som inte är som andra fåglar. Mest utmärkande, bildligt talat, är den korta rakt upp hållna stjärten.

Bilden som väckte minnen.
(Teckn. G Brusewits).

Nu träffades fågeln av svagt morgonljus och jag fick en bild mitt i sången. Genom sökaren såg jag hur hela den lilla fågelkroppen vibrerade. Den enda bilden blev tyvärr felexponerad, åt det mörka hållet och grovkornig. Men det går att förnimma konturerna av fågeln, som har vidöppen näbb, mot en skogsgrön bakgrund med suddig brunsvart förgrund. Precis som, ja, just det - granskogsdunkel!

Ett annat minne av jordsmulan (kärt barn har många namn, skriver Brusewits) har jag från rekryttiden i Villingsberg, Karlskoga. Mitt i vintern sjöng fågeln inne bland militärförläggningen. En något överklig upplevelse i tövädersluften.

Tillbaka till hemmamarkerna och lissjöbanan vid Skyttorp. Säkert är jag inte ensam om att hört den där de senaste vår- och försomrarna. I den risiga gläntan har den avslöjat sig med sång eller "outtröttligt knäppande på en hårdspänd sträng", som Brusewits

träffande beskriver varningslätet. En augustidag 1996 fanns en ungvall i gläntan, tror det var 4 eller 5 ungar i samma rishög. Det var nästan jämförbart med att titta på en hermelin i en vedtrave, man vet inte hur många det är.

Till sist till de senaste höstarna. Då har tummeltåten eller stenticken (nya Brusewits-"synonymer" på fågeln) varit min "ständig följeslagare" under svamptureerna i skog och mark. Avslöjande sig alltid med "tick-tjattret" eller någon enstaka gång med den ljudliga sången.

De milda vintrarna torde ha spelat en roll för gärdsmygens positiva utveckling i sen tid. Den har blivit en favorit!

Flera stor-enar rapporterade!

Nu kan vi presentera ytterligare några "pampiga" eneträd som påträffats ute i markerna. Det gäller som sagt var att ha ögonen med sig och fortsätt gärna rapportera enar, men också annat som kan inrymmas under vad vi kan kalla "Rekordspalten". Grovt, smalt, stort eller smått eller på annat sätt utmärkande och som kan platsa i denna spalt.

Stamomkretsen på träd mäter vi, där så är möjligt, i brösthöjd eller 1,3 m ovan mark.

Östra Vålen (Ramnäs)

På hållmark i barrskog strax söder om sjön finns en vacker pyramid-En som mäter 10 m i höjd och ca 0,45 m runt stammen.

Stora Morsjön (Ramnäs)

I ung tät tallskog sträcker sig en En drygt 9 m ovan mark. Är man uppmärksam kan man från en skogsbilväg i närheten se toppen sticka upp ovanför tallarna. Sedan är det bara att ta ut kompassriktningen och gå rakt på den. Runt stammen mäter den 0,50 m.

Rönningstorp (Sura)

Torpet är beläget väster om Västersjön och enen som avses står öppet i hagmark med björk (hästhage), inte långt från gården. Höjd 8,50 m och runt stammen 0,59 m.

Ståltorp (Sura)

Härifrån kan vi rapportera två värdiga eneträd. Båda stående i blickpunkten invid väggkanten, då man passerat Malms fabrik på väg mot Jobsbohållet. Här höll rekordet på stamomkretsen (0,97 m Gåsvad) få stryka på foten, men klarade sig med nöd och näppe. Uppmätta mått på de två enarna visar följande: den grövsta 0,95 m och 7,50 m hög. Den andra 0,62 m resp. 6,00 m.

"Björktickerekord"!

I antal fruktkroppar på samma björkstam är nog de minst 50 st björktickorna *Piptoporus betulinus* som räknades (1996) på en hög men tämligen smal stam SO Bosjön ett oslagbart rekord(?).

T SÄ